Klasyfikacja języków cz. 2.: klasyfikacja geograficzna i typologiczna

Anna Kozłowska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

1. Klasyfikacje języków

2. Klasyfikacja geograficzna
   - Podstawy klasyfikacji geograficznej
   - Ligi językowe Europy – cykl europejski
   - Cykle pozaeuropejskie

3. Klasyfikacja typologiczna
   - Podstawy klasyfikacji typologicznej
   - Różne klasyfikacje typologiczne

4. Problem uniwersaliów językowych

Klasyfikacje języków świata

- Klasyfikacja genetyczna (historyczna)
- Klasyfikacja geograficzna (arealna)
- Klasyfikacja typologiczna

Początki klasyfikacji geograficznej

- Franz Miklosich w 1862 roku zwrócił uwagę na strukturalne zbieżności niektórych języków bałkańskich.
- Termin *liga językowa* zawdzięczamy praskiej szkole językoznawczej (Nikołaj Trubiecki, Roman Jakobson).
- Monografia *bałkańskiej ligi językowej* została ogłoszona w 1948 roku.

Jednostki klasyfikacji geograficznej

- *Liga językowa* to grupa języków, które wykazują podobne cechy systemowe z powodu wzajemnych oddziaływań na siebie w wyniku kontaktów mówiących nimi społeczności lub/oraz w wyniku działania identycznych lub podobnych czynników społecznych, historycznych oraz geograficznych itp.
- Ligi grupuje się w *cykle językowe*, które są ligami lig.
- Zarówno ligi, jak i cykle charakteryzuje się poprzez wyliczenie istotnych cech tworzących je języków.

Liga bałkańska

- język rumuński;
- język mołdawski (czasem uważany za dialekt rumuńskiego);
- język bułgarski;
- język macedoński;
- język albański;
- język grecki;
- *język turecki;
- *język serbski;
- *język cygański (bałkański);
- *język gagauski;
- *język arumuński;
- *język szpaniolski (język Żydów bałkańskich).

Kontakty językowe w obrębie ligi bałkańskiej

Cechy języków ligi bałkańskiej

- brak bezokolicznika;
- postpozycyjny rodzajnik;
- formowanie czasu przyszłego za pomocą czasowników posiłkowych o znaczeniu ‘chcieć’;
- ruchomy akcent;
- ubogi system wokaliczny przy bogatym systemie konsonantycznym;
- skłonność do alternacji spółgłoskowych;
- analityczna fleksja rzeczownika;
- silnie rozbudowana koniugacja;
- duża ilość wspólnego oryginalnego słownictwa.

Liga wielkich języków Europy (SAE – Standard Average European)

- język angielski;
- język francuski;
- język niemiecki;
- język włoski;
- język rosyjski.

Cechy języków SAE

- analityczny sposób ekspresji;
- uproszczona odmiana przez przypadki;
- użycie rodzajników;
- skłonność do prefiksacji czasownika;
- ustabilizowany szyk, analityczność;
- wielka ilość odpowiedniości słownikowych, semantycznych i frazeologicznych;
- co najmniej 50 mln użytkowników.

Liga wikingijska

- język duński;
- język norweski;
- język islandzki;
- język farerski;
- język szkocki;
- język walijski;
- język bretoński;
- język szwedzki;
- język lapoński;
- język fiński.

Liga pobrzeżna

- język fryzyjski;
- język holenderski;
- język baskijski;
- język hiszpański;
- język portugalski;
- język maltański.

Liga pejpuska

- język estoński;
- język liwski;
- język łotewski.

Liga rokytnicka

- język polski;
- język litewski;
- język białoruski;
- język ukraiński;
- język kaszubski.

Cechy języków ligi rokytnickiej

- brak korelacji iloczasowej (z wyjątkiem litewskiego i częściowo kaszubskiego);
- akcent ruchomy (z wyjątkiem polskiego i kaszubskiego);
- brak dyftongów (z wyjątkiem litewskiego);
- rozbudowany system spółgłosek szczelinowych;
- liczne wymiany głoskowe;
- rozbudowana palatalizacja;
- rozbudowana fleksja rzeczownika;
- syntetyczne formy stopniowania przymiotników;
- żywotny system rodzajów czynności;
- bezosobowe konstrukcje imiesłowowe;
- istnienie posesywnego „mieć”;
- duża ilość wspólnego oryginalnego słownictwa.

Liga dunajska

- język czeski;
- język słowacki;
- język węgierski;
- język słoweński;
- język serbochorwacki (serbski i chorwacki).

Języki wyspowe i diasporowe Europy

- Języki wyspowe:
  - język luksemburski;
  - język retoromański;
  - język łużycki;
  - język gagauski (?).
- Języki diasporowe:
  - jidysz;
  - język karaimski;
  - język cygański (romski);
  - język ormiański.

Cykle pozaeuropejskie – przykłady

- cykl południowo-wschodnio-azjatycki;
- cykl pacyficzny;
- cykl amerykańsko-północnowschodnioazjatycki;
- cykl afrykański.

Podstawy i jednostka klasyfikacji typologicznej

- Języki klasyfikuje się według różnych kryteriów wewnątrzjęzykowych – cech strukturalnych.
- Języki grupuje się w *typy*.

Typologia fonologiczna – repertuar fonemów

- języki z ubogim systemem fonologicznym (12-20 fonemów);
- języki z umiarkowanie bogatym systemem fonologicznym;
- języki z bogatym systemem fonologicznym (powyżej 45 fonemów).

Typologia fonologiczna – repertuar fonemów

- języki spółgłoskowe;
- języki samogłoskowe (samogłoski stanowią powyżej 30 procent inwentarza fonemów).

Typologia fonologiczna – fonologiczne wykorzystanie cech prozodycznych

- języki prozodyczne;
- języki nieprozodyczne.

Typologia fonologiczna – natura akcentu

- języki z akcentem dynamicznym;
- języki z akcentem tonicznym.

Typologia fonologiczna – miejsce akcentu

- języki z akcentem stałym
  - na sylabie inicjalnej wyrazu;
  - na sylabie inicjalnej rdzenia;
  - na sylabie ostatniej;
  - na sylabie przedostatniej;
  - na sylabie trzeciej od końca.
- języki z akcentem ruchomym.

Typologia morfologiczna – kategorie gramatyczne (przykłady)

- kategoria określoności;
- kategoria świadka;
- kategoria wielkości obiektu;
- kategoria kształtu obiektu;
- kategoria klasy nominalnej.

Typologia morfologiczna – struktury morfologiczne (klasyfikacja Humboldta)

- typ izolujący;
- typ aglutynacyjny;
- typ fleksyjny;
- typ alternacyjny.

Typ izolujący – przykład z języka mandaryńskiego

wǒ chī- fàn – ‘Ja jem posiłek’
wǒ – ‘ja’
chī – ‘jeść’
fàn – ‘posiłek’

wǒ chī- gùo- fàn – ’Ja zjadłem/am posiłek’
gùo – ‘minąć, ominąć’ (stosowane po czasowniku)

wǒ yào chī- fàn – ‘Ja zjem posiłek’
yào – ‘chcieć, mieć zamiar’ (stosowane przed czasownikiem)

Typ aglutynacyjny – przykład z języka węgierskiego

könyv – ‘książka’

könyvem – ‘moja książka’
könyved – ‘twoja ksiażka’

könyvemröl – ‘o mojej książce’

könyvedben – ‘w jego ksiażce’

Przykład formy aglutynacyjnej w polszczyźnie

zrob-i-ł-a-by-m

Typ alternacyjny – przykład z języka kabylskiego

afeg – ‘leć!’

affug – ‘lot’

yufeg – ‘odleciał’

Typologia morfologiczna Majewicza – stopień gramatykalizacji informacji

- języki izolujące – nie odróżniające wyrazu i morfemu
- języki inflektywne – z wyrazami niosącymi informację leksykalną oraz z afiksami
  - aglutynacyjne
  - fleksyjne
  - alternujące
- języki polisyntetyczne – nie odróżniające wyrazu i zdania

Konstrukcja polisyntetyczna – przykład z języka ajnuskiego

anerajkiśći – ‘oni cię zabiją’
an- – afiks osobowy pierwszej i trzeciej osoby podmiotu
-e- – afiks osobowy drugiej osoby
-raj- – ‘umrzeć’
-ki- – ‘zrobić’ (wykładnik kauzatywności)
-śći – liczba mnoga

Typologia syntaktyczna – stopień stałości szyku członów składniowych

- języki o stałym szyku;
- języki o szyku swobodnym.

Typologia syntaktyczna – szyk podstawowych elementów zdania

- typ SVO;
- typ SOV;
- typ VSO;
- typ VOS;
- typ OVS.

Uniwersalia językowe I – własności wyróżniające język ludzki wśród innych systemów komunikacji (wg Charlesa Hocketta)

- dwoistość (dwuklasowość);
- produktywność;
- arbitralność;
- zdolność do wzajemnej wymiany;
- specjalizacja;
- przemieszczanie się;
- transmisja kulturalna.

Uniwersalia językowe II – uniwersalne cechy konstrukcyjne języków (wg Jean Aitchison)

- istnieją samogłoski i spółgłoski;
- z głosek tworzy się większe jednostki;
- istnieją rzeczowniki – określenia ludzi i rzeczy;
- istnieją czasowniki – określenia akcji;
- można zestawiać słowa ze sobą;
- można wyrazić, kto komu co zrobił;
- istnieją wypowiedzi zaprzeczone;
- można zadawać pytania;
- istnieje zależność strukturalna;
- istnieje rekurencja.

Uniwersalia językowe III – uniwersalne pojęcia elementarne (wg Anny Wierzbickiej – przykłady)

- ‘ja’;
- ‘ktoś’;
- ‘coś’;
- ‘robić’;
- ‘dziać się’;
- ‘czuć’;
- ‘wiele’;
- ‘jeżeli’;
- ‘bo’
- . . .

- Aitchison J., 2000, *Ziarna mowy. Początki i rozwój języka*, Warszawa.
- Hockett Ch., 1968, *Kurs językoznawstwa współczesnego*, Warszawa.
- Luschutzky H. Ch., 2005, *Zarys typologii języków*, Kraków.
- Majewicz A., 1989, *Języki świata i ich klasyfikowanie*, Warszawa.
- http://www.lancs.ac.uk/fss/organisations/alt (oficjalna strona *Associacion of Linguistic Typology*).